

*Anna Tutaj*¹ (ORCID 0000-0002-6170-2458), *Wojciech Tutaj*² (ORCID 0000-0000-4398-4789),
*Jerzy Tutaj*³ (ORCID 0000-0002-1764-5011)

¹ Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Wałbrzychu, Instytut Społeczno-Prawny,
Zamkowa 4, 58-300 Wałbrzych, e-mail: tutaj@wb.home.pl

² Instytutu Maxa Webera w Jedlinie Zdroju, Warszawska 20, 58-330 Jedlina Zdrój, e-mail: w.tutaj@imw.edu.pl

³ Politechnika Wroclawska, Wydział Informatyki i Zarządzania, Katedra Organizacji i Zarządzania,
ul. Łukasiewicza 5, 50-371 Wrocław, e-mail: jerzy.tutaj@pwr.edu.pl

Prezentacja dorobku Maxa Webera oraz czynniki decydujące o jego wyborze na patrona Instytutu

Presentation of Max Weber's work and factors deciding his choice as the patron of the Institute

STRESZCZENIE

Artykuł powstał z okazji zainicjowania funkcjonowania Instytutu Maxa Webera. Autorzy przedstawili argumenty, które zdecydowały o wyborze Maxa Webera na patrona Instytutu, a także dokonali przeglądu dorobku Webera pod kątem własnych zainteresowań badawczych. W artykule zwrócono szczególną uwagę na dwa aspekty dziedzictwa Maxa Webera: socjologię rozumiejącą oraz obszar badań nad organizacją i władzą. Zwrócono uwagę, że od ponad stu lat Max Weber jest postrzegany jako prorok ponowoczesności, czego dowodem jest właśnie taki tytuł – Prorok ponowoczesności – tegorocznej międzynarodowej konferencji w Krakowie.

Słowa kluczowe: Max Weber, organizacja, ponowoczesność.

ABSTRACT

The article initiates the functioning of the Max Weber Institute. The authors presented the arguments behind the choice of Max Weber as the patron of the Institute, and also reviewed Weber's achievements in terms of their own research interests. The article focuses on two aspects of Max Weber's legacy: understanding sociology and the area of research on organization and power. It was noted that for over a hundred years Max Weber was and is perceived as a prophet of postmodernity, as evidenced by the title - Prophet of Postmodernity - of this year's international conference in Krakow.

Keywords: Max Weber, organization, postmodernity.

WPROWADZENIE

W artykule przedstawiono odpowiedź na pytanie, dlaczego Max Weber pełni funkcję patrona Instytutu. Pracownicy Instytutu analizują wpływ tego uczonego na społeczne wczoraj, dziś i jutro. Zastanawiają się, dlaczego należy on do uniwersalnych umysłów naszej cywilizacji. Tytuł artykułu odnosi się do utworzonego na początku drugiego kwartału 2020 roku Instytutu Maxa Webera w Jedlinie Zdroju. Instytut powstał w celu upowszechniania takich wartości jak wolność, odpowiedzialność, przedsiębiorczość, solidarność i demokracja w celu podnoszenia jakości życia społecznego i gospodarczego przez:

- edukowanie wszystkich mieszkańców, propagowanie wiedzy w instytucjach i organizacjach,
- profesjonalizację instytucji oraz podmiotów,
- systematyczny pomiar postaw, zachowań i decyzji poszczególnych jednostek, organizacji i społeczeństw,
- rekomendowanie i wdrażanie ulepszeń wspomagających rozwój społeczności lokalnych, samorządowych wspólnot, organizacji pozarządowych oraz wszystkich rodzajów działalności gospodarczej,
- rozwój myślenia strategicznego na wszystkich poziomach życia człowieka i społeczeństwa,

- propagowanie działalności dydaktycznej i naukowo-badawczej,
- wspieranie rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności w każdym wymiarze.

Pytanie postawione na początku artykułu można rozpatrywać w co najmniej dwóch warstwach. Z jednej strony odnosi się do nazwy Instytutu, który został zainaugurowany podczas Sympozjum, które odbyło się 14 czerwca br. w 100. rocznicę śmierci Maxa Webera. Z drugiej strony odnosi się do obecnych czasów. Skłania do zastanowienia się, do czego jest nam przydatna percepcja rzeczywistości, którą proponował Max Weber. Żeby odpowiedzieć na pytanie w pierwszej warstwie, należy przywołać, absolutnie prywatne, subiektywne odczucia. Do Maxa Webera i jego socjologii rozumiejącej przywieśli nas Immanuel Kant i jego imperatyw kategoryczny, a następnie Artur Schopenhauer i jego myśl „świat jest moim przedstawieniem”. Stąd pomysł, by stał się patronem Instytutu. Odpowiedzią na to pytanie w drugiej warstwie jest treść niniejszego artykułu.

W artykule dokonano przeglądu zagadnień będących efektem badań, które są prowadzone i będą kontynuowane w ramach prac powstającego Instytutu Maxa Webera w Jedlinie Zdroju na Dolnym Śląsku. W prowadzonych badaniach analizujemy wpływ Webera na wczoraj, dziś i jutro. Zastanawiamy się, dlaczego należy on do uniwersalnych umysłów naszej cywilizacji. Przede wszystkim wskazujemy na to, że Max Weber odkrywał rzeczywistość, śledził mechanizmy odpowiedzialne za to, co za oknem. Jeśli nawet popełniał błędy (choć często krytyka jest skutkiem zupełnie innej perspektywy dnia dzisiejszego), na trwałe wprowadził zależność pomiędzy racjonalizmem a siłą ducha, które nie tylko odczarowują świat, ale też decydują o tym, jaki będzie obraz świata w przyszłości. Max Weber wykazywał się całkowitym poświęceniem pracy badawczej, a także niezmierną pracowitością oraz odwagą w podejmowaniu trudnych zagadnień. Rozprawy Webera, jak niewiele, zostały przetłumaczone na dziesiątki języków. Dla T. Parsonsa Weber to główny założyciel nowoczesnej nauki społecznej. Dla L. Straussa to największy uczony w naukach społecznych (za: Setlaka, 2015). Dla K. Jaspersa to jeden z najwybitniejszych naukowców.

Max Weber żył w drugiej połowie XIX wieku i na początku XX wieku (1864–1920). Był docentem prawa handlowego i niemieckiego na Uniwersytecie Berlińskim (1893), profesorem i szefem Katedry Ekonomii, najpierw we Freiburgu (1894), a potem na Uniwersytecie w Heidelbergu (1897).

Prace Webera są odzwierciedleniem niezwyklej wszechstronności jego zainteresowań. Max Weber to przykład postulowanej od wielu lat w nauce interdyscyplinarności, która jednak z praktyką nie ma wiele wspólnego. Do dziś w nauce przeważa pogląd, że zagadnienie ma się mieścić w jednej dyscyplinie. Reżim metodologiczny to w dużym stopniu skuteczny gorset dla nauki, który ostatecznie opóźnia rozwój. Również krytyka prac Webera nie ucieka od tej małostkowej perspektywy. Niektórym naukowcom naprawdę wydaje się, że dyscyplina, którą reprezentują, stanowi oddzielny byt. Dla łatwiej-

szego kontrolowania dyscypliny naukowej jest to oczywiście użyteczne. Jednak rzeczywistość to nie poszufladkowana wiedza, to przenikające się obszary, wzajemnie na siebie oddziałujące. Takie też postrzeganie, w naszym przekonaniu, reprezentował Max Weber. Ta cecha była jego siłą, a nie słabością, czego wielu badaczy nie dostrzega. Max Weber był uczonym o wspaniałej erudycji i rozległych zainteresowaniach. Zajmował się prawem, historią gospodarczą, porównawczą historią religii, ekonomią polityczną, teorią polityki, metodologią nauk społecznych i socjologią (Tutaj, 1999). Weber podkreślał, że

Losem epoki kulturowej, która zerwała owoc z drzewa poznania, jest nieunikniona wiedza, nie możemy odczytać sensu wydarzeń w świecie nawet z rezultatów najdokładniej przeprowadzonych badań, lecz musimy osiąść zdolność tworzenia go samemu; światopoglądy nigdy nie mogą być rezultatem postępu wiedzy doświadczalnej, a więc wobec tego ideały najwyższe, najpotężniej nas poruszające po wsze czasy, wyłaniają się jedynie w walce z innymi ideałami, które dla innych są tak samo święte, jak nasze dla nas. Historia jest terenem walki ludzi i grup ludzkich obdarzonych wolą przewyciężenia wszelkiego oporu i urzeczywistnienia swych partykularnych interesów (Weber, 1994).

Zasadniczym przedmiotem zainteresowań Webera były czynności ludzkie (Tutaj, 1999). Weber zakładał twórczą rolę człowieka. Według niego człowiek jest jedyną istotą, której działanie jest świadome.

Człowiek staje się osobowością, jeśli uda mu się wznieść ponad „tępą nieświadomość” codziennej egzystencji, wyzwolić się spod wpływu irracjonalności. Świadomość człowieka wolnego pozwala działać (...), gdy jest racjonalna, osobowa, świadoma, ma określony cel, jest zorientowana na określone wartości i stosuje adekwatne do tego środki realizacji (Weber, 1994).

Najważniejszym wkładem w naukę Maxa Webera jest wykazanie zależności pomiędzy etyką protestancką a tworzącym się kapitalizmem. W obszarze zarządzania Weber wprowadził nowatorskie rozwiązania w funkcjonowaniu organizacji. Wreszcie zwrócił uwagę (i postulował) na pogodzenie między zyskiem a wartością, między ascezą a kapitalizmem. Wprowadził dwie kategorie, konstytuujące relacje pomiędzy religią a gospodarką: ascezą zewnętrznąświatową oraz ascezą wewnętrznąświatową.

PROROK PONOWOCZESNOŚCI A SOCJOLOGIA ROZUMIEJĄCA

Prace Webera są odzwierciedleniem niezwyklej wszechstronności jego zainteresowań. Max Weber to przykład postulowanej od wielu lat w nauce interdyscyplinarności, która obecnie z praktyką nie ma wiele wspólnego. Polska nauka nie wypracowała modelu, który promowałaby i wykorzystywała ujęcia interdyscyplinarne, ciągle poszczególne dyscypliny zamykają się w sztucznych gorsetach. Jeszcze wiele lat upłynie, zanim zrozumiemy, że odkrywanie mechanizmów rządzących światem to między innymi powrót do natury – jako całości, która sama w sobie nie dzieli się przecież na

fizykę, chemię czy biologię. Max Weber wyraźnie dostrzegał znaczenie mechanizmów i ich prym nad artefaktami, które same w sobie nie mają do odegrania wielkiej roli, a dzisiaj tak bardzo dominują zarówno w nauce, jak i dyskursie publicznym. Nadal przeważa ortodoksyjna metodologiczna dyscyplina, a prace o charakterze interdyscyplinarnym są traktowane lekceważąco, jako te mniej wartościowe.

Jak wspomniano, krytyka prac Webera nie jest wolna od tej małostkowej perspektywy. Niektórym naukowcom na prawdę wydaje się, że dyscyplina, którą reprezentują, stanowi oddzielny byt. Max Weber to przede wszystkim prorok nowoczesności. Więcej, Weber to multiinnowator. W 1988 roku D. Landes stwierdził, że „Max Weber miał rację. Studiując historię wzrostu gospodarczego, nie sposób oprzeć się wrażeniu, że kultura przesądza prawie o wszystkim” (Landes, 2015). W tym miejscu należy się odwołać do Weberowskiej *verstehende Soziologie* – socjologii rozumiejącej. Weber zwrócił uwagę na różnicę pomiędzy badaniem natury a badaniami społeczeństwa i kultury. Badanie natury to wyjaśnianie rzeczywistości, natomiast badanie społeczeństwa to tyle co rozumienie go. Weber tym samym zwrócił uwagę na wagę empatii. Empatyczne pojmowanie, pisał, jest niezbędne nie tylko we współpracy, ale i w sytuacji konfliktowej. Znaczenie empatii możemy dostrzec w historii, którą przedstawił Dalajlama (za: Tutaj, 1999):

Człowiek leży przy drodze, przygnieciony przez głaz. Współczująca osoba mija tego człowieka i odczuwa jego cierpienie tak, że jest wstrząśnięta – i przez to nie umie znaleźć sposobu, w jaki mogłaby pomóc. Gdy człowieka tego mija osoba empatyczna, rozumie jego ból i to skłania ją do udzielenia pomocy – ale jednocześnie może się skupić i stworzyć plan, który pozwoli zdjąć głaz z człowieka.

Współczesne zarządzanie to przede wszystkim empatyczne przywództwo.

Jak podkreśla S. Andreski (1992):

empatyczne pojmowanie jako podstawa życia społecznego i wszelkiej komunikacji nie może być wyrugowane z nauk społecznych i Weber miał całkowitą rację, widząc w tym fakcie zasadniczą różnicę między naukami społecznymi a naukami przyrodniczymi. Max Weber jeszcze raz zakomunikował światu, nauce, gospodarce, że tylko granice etyczne mogą nas pozbawić balastu egoizmu, subiektywizmu i chciwości.

W tym miejscu należy przywołać Weberowski postulat niewartościowania – *Wertfreiheit* – wolność od wartości. Weber traktował *Wertfreiheit* jako ważny czynnik obiektywności. Koncentracja na faktach, gromadzenie danych i na tej podstawie formułowanie nowych wywodów, jak wskazują badania, w większym stopniu stymulują naukę niż oceny, dogmatyczne sądy i fanatyczne postawy. Max Weber postulował *Wertfreiheit* – czyli wolność od wartościowania, oddzielenie rozumienia zjawisk od ich oceny (Krasnodębski, 1999; Weber, 1984; 1987). Jak podkreśla M. Mijal, „zainteresowanie zrozumieniem złożoności zjawisk społecznych w celu dokonania ich interpre-

tacji różniło Webera od podejścia stosowanego w naukach ścisłych, które koncentrowały się na weryfikacji relatywnie prostych, jednoznacznie sformułowanych hipotez” (Mijal, 2016). Max Weber uznawał, że osądzanie, wartościowanie to nie tylko strata czasu, ale działanie szkodliwe. Przecież nauka tylko zbliża się do prawdy. Ogląd tylko z jednej strony, ogląd nieprecyzyjny czy wreszcie z określonym kontekstem to wystarczające powody, aby oceny w nauce traktować jako niepoważne. Dlatego w miejsce wartościowania Weber wprowadził gromadzenie faktów, wywodów. W tym miejscu przypomina mi się opowieść naszego ojca, Bogusława Tutaja, który chodził do szkoły przed II wojną światową. Na lekcjach chemii wymagano wówczas opanowania definicji, że atom jest najmniejszą cząsteczką występująca w przyrodzie. Twierdzenie to nie wytrzymało próby czasu, tak jak wiele innych „prawd”. Dlatego dodawanie wartościowania do otrzymanych wyników pracy badawczej, naukowej, nie powinno występować. W pracy *Etyka protestancka a duch kapitalizmu* Weber przedstawił historyczny szkic obrazu narodzin potęgi kapitalizmu: jaki był i jest. Celem rozprawy było wskazanie mocy ludzkiego ducha, która narodziła się w określonym miejscu i czasie oraz sprawiła, że pojawił się nowoczesny kapitalizm zachodnioeuropejsko-amerykański. Inną innowacyjność u Webera, na którą zwraca uwagę Z. Drozdowicz (2009), „można znaleźć w jego wskazaniu na tych amerykańskich kaznodziejów i nauczycieli, którzy w połączeniu z drobnoomieszczaństwem, rzemieślnikami i drobnymi dzierżawcami współtworzyli fundamenty tamtejszej kapitalistycznej gospodarki, a także w dostrzeżeniu, iż napędzający ich działania duch kapitalistyczny musiał toczyć ciężką walkę ze światem przeciwnych sił, takich jak: skąpstwo, lenistwo, chciwość czy niesumiennosc” (Drozdowicz, 2009). Max Weber w III części *Etyki protestanckiej* zatytułowanej: *Asceza a duch kapitalizmu* pokazuje, na czym opierała się religijna i społeczna siła prokapitalistyczna, a także wykazuje, że odpowiednio zorientowane myśli, uczucia, pragnienia, wierzenia i działania przyczyniają się do pomnażania bogactwa. Do działań tych Weber zaliczał pracę, a także zawód traktowany jako powołanie. Kapitalizm według Webera tworzą misjonarze nowoczesnego świata – przedsiębiorcy. Przyglądając się działalności gospodarczej Zachodu, Weber zauważał wyróżniający ją pewien rodzaj postawy czy też etosu, który nazwał duchem kapitalizmu. Był to zespół przekonań i wartości wyznawanych przez pierwszych kapitalistycznych kupców i przemysłowców. Cechował ich silny pęd do tworzenia własnych majątków, uczciwość oraz niezwykła oszczędność. Działalność gospodarcza zdaniem Webera była zawsze uzależniona od moralności, bez względu na to, czy towarzyszył tej działalności wypracowany kodeks etyczny, czy też wątpliwa uczciwość handlarzy koni. W przeciwieństwie do wielu innych zamożnych ludzi, pierwsi kapitaliści nie trwonili bezmyślnie swoich bogactw i nie żyli w luksusie.

ORGANIZACJA I WŁADZA

Istotnym wątkiem badań Webera była analiza sposobów funkcjonowania organizacji. W celu precyzyjnego zdefiniowania

cech organizacji posłużył się on techniką polegającą na stworzeniu tzw. typu idealnego. Jest to „metoda badania i opisywania rzeczywistości empirycznej (...), [pozwalająca] sprecyzować możliwie najostrzej kulturowo relewantne cechy danego zjawiska. Typy idealne nie pełnią funkcji wzorca (dla typów realnych) i są (...) konstrukcjami sztucznymi, przydatnymi w tworzeniu hipotez naukowych” (Płachciak, 2017; Sokalska, 2003; Weber, 2002). Posługując się tą metodą, Weber stworzył typ idealnej organizacji, tzw. biurokrację, która ma określone cechy:

- **niezawodność** – efekty działania organizacji dla osób korzystających z jej usług muszą być uzyskiwane zawsze, gdy spełnione zostaną przewidziane warunki; w ten sposób zarówno uczestnicy organizacji, jak i jej klienci mają poczucie stabilności działania;
- **powtarzalność** – proceduralizacja wszelkich możliwych działań wewnątrz organizacji zapewnia niezawodność; w ten sposób łatwiej jest także wprowadzać do organizacji nowe osoby, ponieważ wystarczy im przekazać wzorce działania w konkretnych sytuacjach;
- **obiektywizm** – sposób i efekty działania organizacji są niezależne zarówno od pojedynczego pracownika, jak i od klienta; to daje poczucie przewidywalności i zwiększa poczucie bezpieczeństwa wszystkich zainteresowanych;
- **racjonalność** – każde działanie ma na celu konkretny wynik i jest oceniane ze względu na adekwatność doboru środków do osiąganego celu; w ten sposób uzyskano kryterium zewnętrzne, służące do oceny wszystkich działań podejmowanych w ramach organizacji;
- **bezosobowość** – reguły rządzące funkcjonowaniem organizacji są pozbawione odniesień do konkretnych osób, operują kategoriami (stanowiskami lub rolami organizacyjnymi); to z kolei pozwala uzyskać dużą zastępowalność członków organizacji i ułatwia zapewnienie ciągłości trwania organizacji (Mijał, 2016).

Zdaniem Webera, organizacja idealna to taka, która stawia na pierwszym miejscu kompetencje osób na poszczególnych stanowiskach i uzależnia karierę oraz awans pracowników od właściwego realizowania powierzonych zadań; jest oparta na hierarchii i łańcuchu podległości służbowych, które w jasny i jednoznaczny sposób określają zakresy odpowiedzialności poszczególnych członków; gwarantuje ciągłość organizacyjną funkcji realizowanych na wszystkich stanowiskach, m.in. dzięki władzy legalnej – w ten sposób każdy pracownik może być zastąpiony innym przeszkolonym pracownikiem i organizacja jako całość nie odczuje skutków tego zdarzenia; dokumentuje wszystkie działania i procesy, aby możliwe było ich kontrolowanie i usprawnianie; bazuje na niezawłaszczaniu stanowisk przez poszczególnych zatrudnionych, którym zadania są powierzane wyłącznie na określony czas. Weber założył, że w racjonalnie zaprojektowanej organizacji podstawą hierarchii jest władza określana jako „legalna” (Andreski, 1992). Proponował, żeby organizacjami zarządzili ci, którzy mają odpowiednie uprawnienia. Obserwując rzeczywistość społeczną, sugerował, że nie zawsze wynika-

ją one z przepisów prawa – czasem z tradycji albo „porwania tłumów”, czyli charyzmy. Wynikało to z obserwacji socjologicznych wskazujących, że w każdej organizacji od początku ludzkich dziejów można stwierdzić jeden (lub więcej) z trzech rodzajów władzy: charyzmatyczną, tradycyjną lub legalną.

PODSUMOWANIE

Max Weber to przede wszystkim prorok nowoczesności. Postulował zmiany w funkcjonowaniu przedsiębiorstw poprzez wprowadzenie struktur hierarchicznych, podziału pracy, niepersonalnej administracji, formalizmu w decyzjach, a także powtarzalności, obiektywizmu, racjonalności oraz niezawodności (Weber, 2000). Wniósł do zarządzania przedsiębiorstwem kluczowe czynniki, od których zależy jego sukces. Zaliczył do nich zaprojektowanie oraz zgodne ze ścisłymi zasadami zarządzanie. Dzisiaj można mówić o zależnościach pomiędzy dobrobytem a dobrostanem, pogonią za pieniądzem a pogonią za szczęściem. Również w konsumpcyjnej Europie. Ostateczna konkluzja to stwierdzenie, że Max Weber patrzył na świat nie poprzez obrazy, artefakty, ale poprzez mechanizmy, które te obrazy i artefakty tworzą. Wydaje się, że w czasach pośpiechu „więcej, dalej i szybciej” takie postrzeganie jest wciąż aktualne i niezbędne do tego, żeby życie przeżyć, wiedząc, a nie coraz więcej mając.

LITERATURA

- Andreski, S. (1992). *Maxa Webera oślnienia i pomyłki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Drozdowicz, Z. (2009). Weberowski „model” badań historycznych. *Nauka*, 3, 115–132.
- Drozdowicz, Z. (2016). Nowożytny innowacje w postrzeganiu i przedstawianiu religii. *Przeгляд Religioznawczy*, 1 (259), 3–16.
- Krasnodębski, Z. (1999). *M. Weber*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Landes, D. (2015). *Bogactwo i nędza narodów*. Warszawa: Wydawnictwo Muza.
- Mijał, M. (2016). Max Weber i kontynuatorzy w badaniach nad organizacjami. W: K. Klincewicz (red.), *Zarządzanie, organizacje i organizowanie – przegląd perspektyw teoretycznych* (s. 157–172). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego.
- Płachciak, A. (2017). Maxa Webera koncepcja protestanckich źródeł kapitalizmu w społeczeństwie ponowoczesnym. *Teologica Wratislaviensis*, 12, 187–195.
- Setlak, W. (2015). Obrachunki Weberowskie. *Humanities and Social Sciences*, XX, 22 (1), 209–218.
- Sokalska, E. (2003). Biurokracja jako metoda funkcjonowania nowoczesnej administracji w ujęciu Maxa Webera. *Studia Prawnoustrojowe*, 2, 115–124.
- Tutaj, J. (1999). Twórcy pierwszych teorii socjologicznych. W: Z. Kurcz (red.), *Socjologia* (s. 7–46). Wałbrzych: Wałbrzyska Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości.
- Weber, M. (1984). *Szkice z socjologii religii*. Warszawa: PWN.
- Weber, M. (1987). *Polityka jako zawód i powołanie*. Warszawa: PWN.
- Weber, M. (1994). *Etyka protestancka a duch kapitalizmu*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Weber, M. (2000). *Etyka gospodarcza religii światowych*. Kraków: NOMOS.
- Weber, M. (2002). *Gospodarka i społeczeństwo*. Warszawa: Biblioteka Socjologiczna.